

# پیام‌های آسمان همسویا برنامهٔ درسی ملی

پرویز آزادی

کارشناس گروه درسی تعلیم و تربیت دینی دفتر تألیف کتاب‌های درسی

بازخوردهایی که از کتاب‌های «فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی» دورهٔ راهنمایی گرفته می‌شد، به آن انجامید که این کتاب‌ها پس از گذشت حدود سه دهه، بازنگری و در نهایت کتاب‌های «پیام‌های آسمان» جایگزین آن‌ها شود. اولین اجرای آزمایشی پیام‌های آسمان در سال ۱۳۸۶ انجام شد. پس از ارزیابی‌های متعدد، در سال ۱۳۸۹، کتاب اول راهنمایی آن اجرای سراسری شد و در سال ۱۳۹۱ کتاب سوم نیز به اجرای سراسری رسید. پیام‌های آسمان با توجه به اینکه اجراهای آزمایشی متعددی را پشت سر گذاشت و ارزیابی‌های متنوع و متعددی از آن صورت گرفت، بنابر اذعان دبیران محترم و کارشناسان، در حد بسیار مطلوبی قرار گرفت. اجرای سراسری کتاب سوم مقارن شد با اجرای طرح همسوسازی برنامهٔ درسی وزارت آموزش و پرورش با «برنامهٔ درسی ملی». یعنی کتاب اول پیام‌های آسمان، پس از دو سال اجرای سراسری، باید بازنگری و بازتألیف می‌شد. این موضوع بهترین فرصت برای گروه تعلیم و تربیت دینی دفتر تألیف بود تا بار دیگر به فضل الهی و یاری دبیران محترم، بازنگری دیگری در کتاب انجام دهند و نقص‌های موجود را برطرف کنند. در این راستا، براساس آسیب‌شناسی صورت گرفته در دوره‌های آموزشی دبیران، کاستی‌های کتاب شناسایی و موضوعات مورد نیاز در آن گنجانده شدند.

رویکرد «راهنمای برنامهٔ درسی تعلیم و تربیت دینی دورهٔ راهنمایی»، «فطرت‌گرای توحیدی» تعیین شده بود. از آنجا که رویکرد برنامهٔ درسی ملی نیز همین رویکرد است، کتاب «پیام‌های آسمان» همسویی بسیار زیادی با برنامهٔ درسی ملی داشت. همین امر موجب شد مؤلف محترم و کارشناسان گروه وقت بیشتری برای جبران موضوعاتی داشته باشند که از یک سو در «راهنمای برنامهٔ درسی تعلیم و تربیت دینی» سابق وجود نداشت و از سوی دیگر، از موضوعات مهم و تأثیرگذار بر نسل جوان است. در این راستا، با شناسایی آسیب‌های موجود در دورهٔ راهنمایی و به‌منظور همسوسازی با برنامهٔ درسی ملی، موضوعات جدید در کتاب گنجانده شدند.

## الگوی هدف‌گذاری (الگوی تعیین هدف و موضوع)

راهنمای برنامه‌درسی تعلیم و تربیت دینی سابق که کتاب‌های «پیام‌های آسمان» سابق براساس آن تألیف شده بود، براساس الگوی هدف‌گذاری بلوم<sup>۱</sup> در سه حیطة شناختی، عاطفی و رفتاری بود. بنابراین، تمامی هدف‌ها در این سه قالب طرح‌ریزی و اجرا می‌شدند. این در حالی است که هدف‌گذاری برنامه‌های درسی و تربیتی در برنامه‌درسی ملی، در قالبی کاملاً جدید و منحصر به فرد صورت گرفته است. در این الگو، شکوفایی فطرت و دستیابی به شئون گوناگون حیات طیبه، جامعیت، یکپارچگی، و توجه متوازن به ساحت‌های شش‌گانه تعلیم و تربیت مبنای قرار گرفته است که در قالب چارچوب مفهومی منسجم و یکپارچه‌ای، در تدوین اهداف سطوح، راهنمای عمل برنامه‌ریزان و مجریان خواهد شد.

این اهداف در ۱۶ درس توزیع شده‌اند. در اینجا، به ترتیب حوزه‌های تربیتی، آن‌ها را می‌آوریم:

### حوزه مبدا

**درس اول (بینای مهربان):** خداوند ناظر اعمال ماست: رضایت و غضب خداوند نسبت به کارهای خوب و بد ما، سرور و بهجت ناشی از فعل خیر و شرم و حیا از خطا و تکرار آن در پیشگاه الهی

**درس دوم (استعانت از خداوند):** استعانت الهی، راه‌های جلب یاری خداوند در کارها (صبر و تقوا، دعا)

### حوزه معاد

**درس سوم (تلخ یا شیرین):** مرگ؛ پل میان دنیا و آخرت، شیرین برای درستکاران و تلخ برای بدکاران

**درس چهارم (عبور آسان):** کارهای مؤثر در هنگام مرگ: نیکی به پدر و مادر، خوش اخلاقی، صدقه دادن

### حوزه راهنما

**درس پنجم (سفر و راهنما):** برخی ویژگی‌های اخلاقی رسول خدا (ص): بزرگواری و محبت، عزت‌نفس، ساده‌زیستی. و لطف خداوند به انسان‌ها با فرستادن راهنما

**درس ششم (دین؛ گنج بی‌پایان):** دین برنامه کامل زندگی، نسبت احکام دینی با رستگاری انسان

**درس هفتم (اسوه فداکاری و عدالت):** برخی ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری امیرالمؤمنین: عبادت، فداکاری در راه خدا، عدالت (نمونه‌های عدالت و مساوات)

**درس هشتم (برترین بانو):** برخی ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری حضرت زهرا (ع): حیا و عفت، توجه به محرومان، حضور در صحنه اجتماع، ساده‌زیستی

### حوزه راه و توشه

**درس نهم (افتخار بندگی):** تکلیف: چیستی، عبور از مرحله کودکی، شاخصه‌های دوران بلوغ (عواطف زودگذر، شتاب، استقلال طلبی)، علائم بلوغ جسمی. ورود به دنیای جدید. آگاهی درست در برخورد مناسب با بلوغ جسمی و روحی. معنای تکلیف و تقلید. ضرورت رجوع به کارشناس. نحوه انتخاب مرجع

**درس دهم (به سوی پاکی):** آشنایی با برخی از نجاسات: خون، سگ، ادرار و آشنایی با برخی مطهرات: آب، آفتاب، خاک و شیوه‌های تطهیر

**درس یازدهم (ستون دین):** نماز: گفت‌وگو با خدا، عبودیت، یاد خدا، تشکر از خدا. اهمیت نماز اول وقت. ارکان و واجبات نماز

**درس دوازدهم (نماز جماعت):** کیفیت نماز جمعه و نماز جماعت و شیوه غسل کردن



جدول ۱

## ساحت‌های تربیت

عرصه‌ها عناصر	رابطه با خوبیستن (با محوریت رابطه با خدا)	رابطه با خداوند متعال	رابطه با خلق خدا (سایر انسان‌ها) با محوریت رابطه با خداوند	رابطه با خلقت (طبیعت و...) با محوریت رابطه با خداوند
تعقل				
ایمان				
علم				
عمل				
اخلاق				

در الگوی هدف‌گذاری، پنج عنصر تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق و چهار عرصه ارتباط دانش‌آموزان با خود، خدا، خلق و خلقت، به صورت به هم پیوسته و با محوریت ارتباط با خدا تبیین و تدوین شده است. عناصر پنج‌گانه در شبکه‌ای مفهومی، مرتبط و به هم تنیده تبیین می‌شوند و در فرایند عملی تربیت، هر کدام می‌توانند متناسب با نیازها و شرایط دانش‌آموزان، سرآغاز سیر تربیتی باشند و سایر عناصر را تقویت کنند و تمهید بخشد. در میان این عناصر، عنصر تعقل جنبه محوری دارد و سایر عناصر پیرامون آن تعریف و تبیین می‌شوند که هر کدام از آن‌ها نیز مراتب معینی دارد. براساس این الگو، اهداف پایه اول دوره اول متوسطه را می‌توان در پنج حیطة بیان کرد (جدول ۲).

❀❀❀ حوزه دشمن شناسی ❀❀❀

**درس پنزدهم (سربازان شیطان):** موانع بزرگ درونی:

عجله و تنبلی (خطرهای بزرگ تنبلی، عوامل ایجاد شور و نشاط) با تأکید بر برنامه ریزی

**درس چهاردهم (کمال همنشین):** آشنایی با وفای به عهد

و ثمرات آن، پیمان شکنی و اثرات آن؛ آشنایی با صداقت و ثمرات آن برای خود و دیگران، صداقت در عمل، نمونه‌هایی از صداقت

**درس شانزدهم (نشان عزت):** توجه به حدود الهی: حفظ حیا

و عفت در جامعه، نتایج حفظ حیا و عفت در جامعه (امنیت و آرامش)، حفظ حیا وظیفه همگانی

❀❀❀ حوزه جامعه اسلامی ❀❀❀

**درس سیزدهم (بر بال فرشتگان):** آشنایی با ارزش در

اسلام، نمونه‌های تلاش‌های علمی مسلمانان، ضرورت توجه به علم

اهداف	حیطه‌های اهداف
<p>۱. تفکر در صفات الهی از قبیل ناظم، ناظر، سمیع، مستعان، غفار</p> <p>۲. تفکر درباره معاد یا موضوعات مرگ، حسابرسی در قیامت، تأثیر اعمال در جهان آخرت</p> <p>۳. تفکر در برخی کاستی‌های انسان از قبیل ناامیدی، غفلت، و برخی توانایی‌های انسان از قبیل تفکر، رشد و هدایت</p> <p>۴. تفکر در ضرورت وجود راهنمای الهی در زندگی انسان</p> <p>۵. تدبیر در کارکرد دین در زندگی انسان و برخی از مؤلفه‌های امر به معروف و نهی از منکر، جهاد، حجاب و عفاف</p>	<p><b>تعقل</b> (تفکر و اندیشه‌ورزی / تأمل / استدلال / استنباط / تجزیه و تحلیل / توجه / تدبیر / نقد / کشف / درک / حکمت / خلاقیت / پژوهش)</p>
<p>۱. ایمان به صفات سلبی و ثبوتی الهی از قبیل ناظم، ناظر، قادر، مستعان، غفار و ودود</p> <p>۲. ایمان و پذیرش مرگ و حسابرسی در قیامت و تأثیر اعمال این دنیا در زندگی اخروی</p> <p>۳. ایمان به ضرورت وجود راهنمای الهی در زندگی انسان و آخرین پیامبر بودن رسول اکرم (ص) و کامل‌ترین کتاب هدایت بودن قرآن</p> <p>۴. ایمان به امام زمان به‌عنوان امام حاضر موعود</p> <p>۵. ایمان به تأثیر رعایت دستورات الهی: نماز، راستگویی، روزه، طهارت، حجاب و عفاف، امر به معروف و نهی از منکر و جهاد</p>	<p><b>ایمان</b> (باور / پذیرش / تعبد / التزام قلبی / علاقه / عاطفه / نگرش مطلوب / ارزش گذاری)</p>
<p>۱. کسب معرفت نسبت به صفات سلبی و ثبوتی الهی از قبیل ناظم، ناظر، قادر، مستعان، غفار و ودود</p> <p>۲. آشنایی با مرگ به‌عنوان انتقال دهنده انسان به جهان آخرت، حسابرسی در روز قیامت و تأثیر اعمال انسان در زندگی اخروی</p> <p>۳. آشنایی با توانایی‌های انسان از قبیل تفکر، رشدیافتگی و هدایت‌پذیری و برخی کاستی‌های انسان از قبیل ناامیدی و غفلت و جهل</p> <p>۴. آشنایی با انبیا به‌عنوان هادیان الهی و ضرورت وجود آن‌ها برای هدایت انسان، و دین به‌عنوان بهترین برنامه زندگی</p> <p>۵. آشنایی با ویژگی‌های پیامبر اکرم به‌عنوان آخرین پیامبر و قرآن کریم به‌عنوان آخرین و کامل‌ترین کتاب هدایت الهی</p> <p>۶. آشنایی با ویژگی‌های ائمه اطهار علیهم‌السلام به‌عنوان جانشینان پیامبر اکرم (ص) و هادیان بعد از ایشان</p> <p>۷. آشنایی با احکام طهارت، نماز، نماز جمعه و جماعت، روزه، وضو، تیمم، تقلید، زیارت، غسل و مراسم مذهبی</p> <p>۸. آشنایی با ویژگی‌های اخلاقی ناپسند از قبیل ناسزا، تحقیر، توهین، مدگرایی، مصرف‌گرایی، هوس‌های زودگذر، غفلت، و ویژگی‌های اخلاقی پسندیده همانند تعاون، رعایت حق الناس، تلاش، کسب مال حلال، علم‌دوستی، امانت‌داری، نیکی به والدین و صداقت</p> <p>۹. آشنایی با احکام محرم و نامحرم، عفاف و حجاب</p>	<p><b>علم</b> (کسب معرفت شناخت / بصیرت / آگاهی در ساخت‌های تربیتی)</p>
<p>۱. تلاش برای انجام اعمال مؤثر در زندگی مثبت در آخرت</p> <p>۲. تلاش برای غلبه بر صفات ناپسند از قبیل ناامیدی، و استفاده صحیح از زندگی، پرهیز از دام‌های شیطان و غفلت</p> <p>۳. تلاش برای انجام و مداومت بر صفات پسندیده‌ای از قبیل رعایت حق الناس، تلاش و کوشش، اندیشه‌ورزی در کارها و رشدپذیری</p> <p>۴. به‌جا آوردن اعمال و احکام دینی از قبیل نماز، نماز جماعت، نماز جمعه، روزه و غسل</p> <p>۵. تلاش برای رعایت احکام طهارت، زیارت، اذان و اقامه و مراسم مذهبی</p> <p>۶. تلاش به‌منظور رعایت حدود محرم و نامحرم، و رعایت حجاب</p> <p>۷. تلاش در الگوگیری از زندگی پیامبر اکرم و ائمه اطهار علیهم‌السلام، عمل به آموزه‌های قرآن و عترت، و بزرگان دین</p> <p>۸. تلاش در جهت مصون ماندن از آسیب‌های اجتماعی عصر حاضر از قبیل ماهواره، اینترنت، تلویزیون، موبایل، بازی‌های رایانه‌ای، مواد مخدر، مدگرایی، مصرف‌گرایی و تهاجم فرهنگی</p>	<p><b>عمل</b> (کار / تلاش / اطاعت / عبادت / مجاهدت / کارآفرینی / مهارت و ...)</p>
<p>۱. تزکیه نفس با الگوگیری از زندگی پیامبر اکرم، ائمه اطهار علیهم‌السلام و بزرگان دین</p> <p>۲. اجتناب از اعمال غیراخلاقی همانند ناسزا، تحقیر و توهین به خود و دیگران، مدگرایی، عادت‌های ناپسند، حسادت، دوستی‌های بدون معیار، هوس‌های زودگذر و گرفتار شدن به خواندنی‌ها، نوشتنی‌ها و دیدنی‌های نامناسب</p> <p>۳. تلاش در مداومت بر صفات اخلاقی پسندیده همانند تعاون، کسب علم، توجه به محرومان، امانت‌داری، رعایت حق الناس و صداقت.</p>	<p><b>اخلاق</b> (تزکیه / عواطف / ملکات نفسانی)</p>

